

PRATARMĖ

Senosios Lietuvos literatūros 32 numeryje, kaip ir 31-ajame, publikuojame mūsų vaizdavimo senajoje Lietuvos raštijoje tematikos tyrimus. Tai Žalgirio 600 metų jubiliejaus paskatintų tyrimų rezultatai. Pateikiami lietuvių, lenkų, baltarusių ir rusų tyrėjų darbai – 9 straipsniai, kuriuose aprėpiamas laikas – nuo XVI a. II pusės, nuo šlovingų Stepono Batoro žygių prieš Maskvą iki Stanislovo Augusto valdymo ir valstybės žlugimo. Tyrimuose įvairiais aspektais kalbama apie to meto karo įvykių – ir pergalių, ir pralaimėjimų – reikšmę kultūrai ir ryšį su raštija.

Šiai knygai pasirinkta paantraštė „Nuo Livonijos karo iki XVIII a.“ – sąlyginė, bet pakankamai iškalbinga. Livonijos karas buvo vienas pagrindinių XVI a. II pusės veiksmių, lėmusių tolesnę Lietuvos istorinį likimą, daugeriopai atsispindėjęs raštijoje, įamžinusioje ir ryškiausių jo didvyrių portretus. Mūsųje prie turkų apsiaustos Vienos 1683 m. Abiejų Tautų Respublika bene paskutinį kartą sėkmingai dalyvavo kaip lemiantis Europos likimą subjektas. Tai buvo prisimenama ir minint šios pergalės 100 metų jubiliejų bei kitus šlovingus valstybės karų istorijos momentus XVIII a. pabaigoje – valstybės žlugimo išvakarėse.

Straipsniai išdėstyti daugmaž atsižvelgiant į juose aptariamų reiškiniių chronologiją. Su Livonijos karu, ypač Stepono Batoro žygiais, susijęs pirmasis, Tomaszo LAWENDOS, straipsnis. Jis naudingas LDK raštijos tyrėjams ne tik kaip Jono Zamoiskio literatūrinio portreto rekonstrukcija, bet ir tuo, kad iš dalies atskleidžia, kaip daugelis karo (šiuo atveju Livonijos karo) įvykių skirtingai atsispindėjo proginėje,

panegirinėje, propagandinėje, istorinėje Lenkijos ir Lietuvos autorių kūryboje; galime matyti tų interpretacinių skirtumų ir istorinių stereotipų poveikį iki šių dienų.

Trys tolesnieji straipsniai tiesiogiai ar iš dalies siejasi su 1611 m. karo įvykiais ir miesto užėmimu pasibaigusia dvejų metų Smolensko apgultimi. Praėjus beveik šimtmečiui, šis miestas, prarastas 1514-aisiais (Oršos pergalės) metais, kuriam laikui vėl sugrįžo Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. Jungtinėmis Lenkijos ir Lietuvos valstybės pastangomis įvykdytas Smolensko atkariavimas, kaip pastebi istorikai, buvo paskutinis LDK teritorijos praplėtimas. Todėl ir visa 32-ąja Senosios Lietuvos literatūros knyga prisidedame prie karinio įvykio, sulaukusio itin gausių atspindžių senojoje raštijoje ir paskatinusio kitas kultūrinio gyvenimo apraiškas, 400-ųjų metų paminėjimo.

Šiai sukakčiai savo straipsnį skiria Michailas KURANAS. Tyrėjas ne tik atskleidžia detalią ta proga sukurtų senųjų tekstų panoramą, bet ir pačius procesus: kaip formavosi ir kaupėsi įvairių literatūrinių formų kūriniai po garsių karinių pergalijų (taip pat ir diachroniniu aspektu), kaip juose kito pats įvykio aprašymas.

Mariolos JARCZYKOVOS straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama vienai grupei iš ankstesniame straipsnyje aptartų kūrinių – Vilniuje 1611 m. išėjusiems spaudiniams (čia didžiausias vaidmuo teko „Vilniaus Alciato“ Jono Karcano spaustuvei). Pateiktas tyrimas suteikia mums galimybę įsivaizduoti, kokio pobūdžio proginiai – eiliuoti ir proziniai – tekstai, kokia informacija apie Smolensko užėmimą buvo prieinamiausia Lietuvos sostinėje.

Čia galime įterpti pastebėjimą, kaip tokie konkrečioms progoms skiriami teminiai tyrimai prasmingai papildė vienas kitą – šiame numeryje anotuojamas visai neseniai išleistas 1611 m. triumfo iškilnių Vilniuje rankraštinis aprašymas dar neminimas anksčiau rašytuose straipsniuose, mat iki šiol buvo praktiškai nežinomas rankraštis, saugomas Dresdene. Lietuvos mokslininkų su įvadinais tyrimais jau gražiai publikuotas Triumfo dienos tekstas papildė panašių kūrinių gretą

ir reikšmingai praplečia XVII a. pradžios raštijos konteksto pažinimą bei kultūrinio Vilniaus ir LDK gyvenimo vaizdą.

O tolesniame straipsnyje Marcinas BAUERIS aptaria batalines scenas, aprašytas dviejų įdomių atsiminimų palikusių LDK autorių, bajorų Samuelio (tėvo) ir Boguslovo Kazimiero (sūnaus) Maskevičių, raštuose. Aprašomus mūsų su rusų kariuomene skiria penkiasdešimtmetis. Vienas iš jų įvyko prie Klušino dar prieš Smolensko užėmimą – 1610 m. liepos 4 d., kitas – 1660 m. prie Polonkos. Dėmesys kreipiamas į mūsų aprašymų religinius aspektus ir ryškią religinę, biblinę jų stilizaciją.

Lietuvos skaitytojui ypač įdomus ir aktualus turėtų būti Irinos GERASIMOVOS straipsnis – atidi šaltinių, kuriuose aprašoma didžioji Vilniaus ir visos Lietuvos nelaimė, kai 1655 m. rugpjūčio 8 dieną LDK sostinė buvo užimta Maskvos kariuomenės, analizė. Vertinant šaltinių patikimumą, lyginant jų pateikiamą informaciją, atsiskleidžia ir šios lemtingos dienos galima chronologija, gynybiniai ir puolamieji karo pajėgų veiksmai, miestiečių likimai. Taip detaliai tai daroma pirmą kartą.

Annos NOWICKOS-STRUSKOS straipsnio tema – vienas iš daugelio kūrinių, kuriais palydėta 1673 m. pergalė prieš turkus prie Chotyno. Tai iki šiol tyrinėjimų nesulaukusi kunigo ir poeto Motiejaus Kuligovskio parašyta gana didelė poema lenkų kalba, išspausdinta 1675 m. Vilniuje, Narsaus Marso balsas (Dźwięk Marsa walcznego). Barokinės herojinės poetikos bruožai, kūrinio literatūriniai privalumai ir trūkumai, naujovės ir idėjos aptariami lyginant su kitais šiai pergalei skirtais poezijos kūriniais.

Astos VAŠKELIENĖS straipsnyje aptariamas pergalės prie Vienos prieš turkus šimtmečio proga sukurtas proginis „Teatrinis veikalas“, kuris, netikėtai pasirodo, iš esmės buvo skirtas 1773 m. mokyklų reformai aptarti, ir yra savotiška didaktinė panegirika, iškelianti Edukacinės komisijos įgyvendintas naujoves. Jame svarstomos tokios akademinės aktualijos kaip lotynų kalbos padėtis, filosofijos, teologijos dėstymo klausimai, vertinamos naujosios mokyklos. Kūrinio struktūra ir turinys rodo akivaizdžius mokyklinės dramaturgijos pokyčius, prasidėjusius

XVIII a. viduryje kartu su jėzuitų mokyklų reforma – paprastėjančią sceninio kūrinio struktūrą, nykstančius barokinės dramaturgijos elementus – sudėtingą siužetą ar intrigą, regėjimus, stebuklus išstumia tikroviškas veiksmas.

Živilės NEDZINSKAITĖS straipsnyje atkreipiamas dėmesys, kad 1621 m. pergalė prieš turkus prie Chotyno tapo įkvėpimo šaltiniu Motiejui Kazimierui Sarbievijui, parašiusiam nemažai poezijos kūrinių, skirtų tiek šiai pergalei, tiek mūsų dalyvavusiems didikams. Šie poeto kūriniai vėliau buvo pasitelkiami ir cituojami poetikos ir retorikos paskaitose, įtraukiami į proginius leidinius.

Istorinį mūsų, pergalių atminimą kaip svarbų visuomeninės, ypač jos elito, atminties elementą Abiejų Tautų Respublikoje, jo reikšmę švietimo procese ir atspindžius proginėje kūryboje Stanislovo Augusto valdymo metais paskutiniame šio tomo straipsnyje aptaria Magdalena ŚLUSARSKA.

Karinės tematikos tiriamuosius straipsnius turėtų prasmingai papildyti ir šaltinio publikacija. Pateikiami rinktiniai trumpi Kražių kolegijos jėzuitų gyvenimo aprašymai (lotyniškai dažniausiai vadinami summariola), išlikę rankraštiniame kodekse. Tiek rektorių, tiek kitų eilinių Jėzaus Draugijos tėvų ar brolių, Kražiuose gyvenusių ir mirusių neramiais laikais (nuo 1665 iki 1732 m.), gyvenimuose dažnai pėdsaką yra palikę ir skelbiamuose moksliniuose straipsniuose aptartieji ir nepaminėtieji karo įvykiai. Tik čia ir į karų, ir į taikos laiko realijas jau galime pažvelgti iš visai kitos, vienuolio jėzuito, gyvenimo perspektyvos.

Leidinyje, kaip įprasta ir jau minėta, anotuojamos kai kurios naujai pasirodžiusios aktualios knygos, o skyrelyje „Kronika“ senosios raštijos tyrėjų bendruomenei pristatomi keli 2011 m. antros pusės renginiai bei įvykiai.

Mintautas Čiurinskas
Vilnius, 2011 m. gruodžio 31 d.